

ЁШ АВЛОД ТАРБИЯСИДА ГЕНДЕР ХУСУСИЯТНИ ИНОБАТГА ОЛИШНИНГ МОҲИЯТИ

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-20-398-402>

Л.С.Турсунов

Низомий номидаги ЎзМПУ

“Психология” кафедраси доценти, П.ф.н.

Аннотация: бола генезисига гендир асосида ёндашувга халқимиз қадим замонлардан аълоҳида эътибор қилиб келинган. Ҳар бир жинс вакилида миллийликка хос сифатларни шакллантириши орқали турли билимларини такомиллаштириши шарқона тарбияни асоси бўлганлигига мазкур мақолада тўхталиб ўтилган.

Калит сўзлар: гендир, педагог, шахс, шахслик, анъана, социал, миллийлик, мен, мардлик, назокатлик, навқирон, ўзлик, ўғил, қиз, қадрият, касб, касбий, тафаккур, идрок, хотира.

Аннотация: В нашем народе с древних времён уделялось особое внимание подходу к воспитанию на основе гендерных особенностей. В статье рассматривается то, что совершенствование различных знаний через формирование присущих каждому полу национальных качеств является основой восточной системы воспитания.

Ключевые слова: гендер, педагог, личность, личностность, традиция, социальный, национальная идентичность, «я», мужественность, женственность, молодёжь, самобытность, юноша, девушка, ценность, профессия, профессиональный, мышление, восприятие, память.

Abstract: Since ancient times, special attention has been paid in our nation to educational approaches based on gender characteristics. This article examines the role of improving various forms of knowledge through the formation of national qualities inherent to each gender as the foundation of the Eastern educational system. It substantiates that education oriented toward masculinity and femininity within the context of national traditions contributes to the development of personality, social maturity, and the formation of youth's national identity.

Keywords: gender, pedagogue, personality, personal identity, tradition, social factors, national identity, self-concept, masculinity, femininity, youth, cultural identity, young man, young woman, value, profession, professional thinking, perception, memory.

Дарёда қайикни муваффақиятли сузишига қайикни икки эшкакни бир хилда ҳамкорлиги керак бўлади. Агар қайикни инсоният жамияти деб қарасак икки эшкакни бири эркак киши иккинчи аёл киши деб қараш мумкин. Ҳар бир авлод ўзидан кегинги авлодни тарбиялашда асосий эътиборларидан бири сифатида жинсий тафовутга ҳам алоҳида эътибор ажратиб келган.

Асрлар давомида миллий ғурур, миллий қадрият ва миллий анъаналарга асосланган миллий таълим – тарбия асосида тақидлашимиз мумкинки ўғил болалар, энг аввало қаъиятли, эътиборли, қарор қабул қила олишлари, ўзига ишонишлари, мақсадга йўналтирилган бўлишлари, ўз ҳаракатлари учун масъулиятни ўз зиммаларига олишлари, ўз фикрларига эга бўлишлари, ишончли ва жасур бўлишлари керак. Қизлардан эса, аксинча,

очиққўнгил, бошқалар билан яхши муомала қила олишлари, меҳрибон, назокатли, камтарин, мулойим, мағрур, хаёли, ўзини қадрлаш ҳиссига эга бўлишлари, шунингдек, ўз қобилиятлари ва мустақил қарор қабул қилиш қобилиятига ишонишлари каъби миллий хусусиятлар шакилланган бўлиши керакли ҳамма даврларда ҳам етакчи хусусиятлар қаторидан жой олган.

Юқорида қайт этилган жинсга оид хусусиятлардан фарқли равишда ёшлар ҳар икки жинсга талукли бўлган хусусиятлар: ватанпарварлик, ақиллилик, ўзлигини англаганлик, одоб – ахлоқлилик, билимлилик, меҳнат севарлилик, янгликларга интилувчанлик, тиришқоқлик каъби ижтимоий – психологик ўзга хослиликларни ўзида намоён этиш ҳам лозимлигини унитмаслик лозим.

Ёшларни тарбиялаш ва ўқитишда педагоглар уларнинг гендер хусусиятларини ҳисобга олишлари керак. Ўғил болалар ва қиз болалар нафақат ташқи кўриниши билан фарқ қилади: йигит ва қизлар руҳиятидаги ўзгаришлар балоғат ёшига етишидан анча олдин пайдо бўлади ва уларнинг ҳис-туйғулари, онги ҳамда хатти-ҳаракатларида ўз изини қолдиради.

Шу ерда “Гендер” сўзининг маъносига қисқача тўхталиб ўтсак: “гендер” тушунчасининг турли хил таърифлари мавжуд. Умуман олганда, гендер - бу жамият одамларга уларнинг биологик жинсига қараб белгилайдиган ижтимоий ва маданий нормалар тўплами, яъни жинсий кўпайишни таъминлайдиган тананинг анатомик, гормонал ва физиологик хусусиятлари тўплами.

Умуман олганда жамиятда эркак ёки аёл бўлиш шунчаки маълум анатомик фарқли хусусиятларга эга бўлиш эмас, балки белгиланган ижтимоий гендер ролларини бажаришни англатади.

Педагог нафақат бирор – бир бола билан, балки ўзига хослигига эга, тафаккури ва ҳиссий хусусиятларига эга бўлган ўғил ёки қиз бола билан муомала қилаётганини унутмаслиги керак.

“Гендер педагогикаси” каби тушунча мавжуд - бу болаларга мактабда ўзларини қулай ҳис қилишларига ва ижтимоийлашув муаммоларини енгишга ёрдам беришга қаратилган ёндашувлар тўплами, унинг муҳим қисми боланинг ўғил ёки қиз сифатида ўзини ўзи аниқлашидир.

Гендер педагогикасининг асосий мақсади гендер стереотипларини, яъни “йигит” ва “қиз” тушунчаларига мос келадиган хулқ-атвор ва характер хусусиятлари ҳақидаги стандартлаштирилган шахснинг шахсий ўзликларига хосликни намоён қилиш ҳамда ривожлантиришдан иборат.

“Гендер” ва “жинс” тушунчалари ўртасидаги фарқларга асосланиб, таълимга икки хил ёндашув мавжуд: жинс – ролли ёндашув ва гендерга асосланган ёндашув. Ҳар икки йўналиш ҳам бир хил ўрганиш объектига эга - яъни инсоннинг жинси билан боғлиқ, аммо ўрганиш мавзуси бошқача.

Гендер-рол ёндашуви инсоннинг жинсини биологик, физиологик хусусият сифатида ўрганишни ўз ичига олади. Инсон биологик жинси билан туғилади.

Педагогни гендер ёндашуви гендерни ижтимоий хусусият сифатида ўрганишни ва таълим жараёнининг барча омиллариининг ўғил ва қиз болаларнинг ривожланишига, шунингдек, хулқ-атвор, реакциялар ва ўқитиш услубида намоён бўладиган йигит ва қизлар психологиясига ўзига хос таъсирини ҳисобга олишни ўз ичига олади.

Таълимда гендер ёндашувини қўллаш жамиятдаги “йигит” ва “қизлар” тоифаларининг ижтимоий, конструктив келиб чиқишини тушуниш, боланинг ривожланиш ва тарбиядаги шахсияти ҳамда индивидуаллигини анъанавий гендер чегараларидан юқори қўйиш демакдир.

Энг мақбул вариант ўқитишда ўғил болалар ва қиз болалар компонентларини қўллаш бўлиб, улар бир-бирини тўлдирадиган ягона жараённинг икки томонидир.

Таълимда гендер ва гендерор ёндашувлари ўртасидаги асосий фарқлар:

Бошланғич таълим ўқувчиларининг гендер ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари.

Қизлар мураккаб оғзаки кўникмаларни эрта ўзлаштирадилар ва оғзаки мулоқотга таянадилар, ўғил болалар эса оғзаки бўлмаган мулоқотдан фойдаланишга мойил бўладилар.

- Ўғил болалар дарсга киришиш учун қизларга қараганда кўпроқ вақт талаб қилади, улар дарс бошланганидан кейин тезда оптимал натижаларга эришадилар.

- Ўғил болалар ҳиссий тарангликни узоқ вақт давомида сиқиб чиқара олмайдилар, шунчаки эшитиш каналини ёпиб қолади ва маълумот уларнинг онгига етиб бормади.

- Ўғил болалар статик стрессга дош беришда қийналадилар ва дарсда чалғийдилар.

- Ўғил болаларда фазовий идрок ривожланган, қиз болаларда эса сезгир идрок, яъни эшитиш ва ҳид билиш ривожланган. Ўғил болаларнинг ақлий ривожланиши муайян босқичлардан ўтади: ўзлаштириш ҳаракатлари босқичида уларга намунавий ҳаракат берилмаса билимни ўзлаштиришлари мураккаб кечади.

- Қизлар синфдошларига қараганда ўқитувчига кўпроқ эътиборли бўлишади. Ўғил болалар ўқитувчига қараганда бошқа ўқувчиларга кўпроқ эътибор беришади.

- Ўғил болалар жисмоний тажовузкорликни намоён этишга кўпроқ мойил. Бироқ, ҳамма ўғил болалар ҳам шундай эмас. Ўқитувчилар синфдаги сезгирроқ, рақобатбардошроқ ва тажовузкор ўғил болаларга эътибор беришлари ва уларнинг бошқа ўғил болалар орасида обрўсини оширишлари керак.

- Ўғил болалар ўқишга нисбатан масулиятли бўлавермайдилар : ёмон баҳолар ҳамда ўқитувчилар ва ота-оналарнинг норозилиги ҳақида деярли ташвишланмайдилар ёки умуман ташвишланмайдилар.

• Умуман олганда, бошланғич мактабдаги ўғил болалар ўзини ёш болалар каби тутишади.

Таълимда гендер ёндашуви ҳақида гапирганда, нафақат болаларнинг биологик фарқларини, балки уларнинг “қизлик”, “йигитлик”, “андрогиния” тушунчалари билан боғлиқ ижтимоий - типик ва индивидуал - шахсий хусусиятларини ҳам ҳисобга олиш керак.

Таълимдаги гендер социализацияси ҳам эътиборга лойиқдир. Гендер социализацияси - бу йигитлар ва қизларнинг жамиятдаги роли, мақоми ва мақсади ҳақидаги маданий эътиқодларга мос келадиган нормалар, хулқ-атвор қоидалари ва муносабатларни ўрганиш жараёнидир.

Ижтимоийлашувнинг уч босқичи мавжуд :

- а) бошланғич – боланинг оилада ижтимоийлашуви;
- б) ўрта таълим – мактабда таълим;
- с) катталар ижтимоийлашуви (шахс дастлабки икки босқичда тўлиқ тайёр бўлмаган ролларни қабул қилиш босқичи);

Гендер социализациясининг асосий манбалари оила, тенгдошлар гуруҳи, таълим муассасаси, оммавий ахборот воситалари, ишчи жамоаси, қизиқишлар клуби, спорт кулублари ва бошқаларни ўз ичига олади.

Ота-оналарда гендер компетенциясини ривожлантириш устида ишлаш жуда муҳимдир. Ота-оналарнинг тарбия ва таълим жараёнларида иштироки жуда муҳимдир. Бунга ўқитувчилар учун тренинглар, семинарлар ва ота-она ва бола ўртасидаги муносабатлар бўйича тренинглар киради, бунда ота-оналикнинг гендер жиҳатидан онгли ёндашувига урғу берилади ва оилада гендер ролларини шакллантиришга ёрдам беради.

Хулоса қилиб айтганда, ўқитувчининг гендер компетенцияси нафақат гендер ҳақидаги билимларни ёки ўқитишда гендерга онгли ёндашувни қўллашни, балки ягона кўникмалар тўпламини, мақсадли ҳаракатларни ва ҳар икки жинсдаги ўқувчилар учун тенг ҳуқуқ ва имкониятлар таъминланишига асосланган хулқ-атворни ривожлантирадиган тафаккурни ривожлантиришни ҳам назарда тутишни таъкидлаш керак. Биз объектив мавжуд фарқларни тушуниш орқали ўқитишимиз, ўқув жараёнини ўқувчиларга, жинсидан қатъи назар, ўз салоҳиятларини ва уни амалга ошириш воситаларини тан олиш имконини берадиган тарзда ташкил этишимиз мақсадга мувофиқдир.

Сўнгги пайтларда болаликнинг гендер жиҳатлари турли соҳалардаги мутахассислар - психологлар, нейропсихологлар, социологлар, педагоглар ва шифокорларнинг эътиборини ўзига тортмоқда. Илмий адабиётларда ўғил ва қиз болалар ўртасидаги интеллектуал ривожланиш суръати ва сифати, ҳиссий реактивлик, фаолиятга мотивация, ютуқларни баҳолаш ва хулқ – атворига оид янги татқиқотлар қайт этиб борилмоқда.

Келажагини ўйлаган ҳар бир миллат ёшларнинг гендер тарбиясига нисбатан эрта эътибор қаратиб йигит ва қизларда қарама - қарши жинсга нисбатан ҳурмат – эътиборни шакллантириб бориш лозим бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Э. Ғ. Ғозиев Э. Ғ. “Онтогенез психологияси”. Т. “Ношир” 2013 й
2. В.Д.Еремеева. “Ўғил болалар ва қиз болалар”. Турлича ўқитиш, турлича севиш: “Ўқитувчилар, ўқитувчилар, ота-оналар ва мактаб психологлари учун нейропедагогика”. Самара, 2010 й.
3. А.Г.Жданова. “Қизлар ва ўғил болаларни табақалаштирилган таълим беришнинг ижтимоий ва педагогик жиҳатлари”: Дарслик. Оренбург, 2009 й.
4. И.С. Клецина. “Гендер муносабатлари психологияси”: назария ва амалиёт. Санкт-Петербург, 2009. й.